

Başvuru Tarihi: 22.03.2021
Kabul Tarihi: 22.06.2021

Araştırma Makalesi / Research Article

İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Değerler Eğitimi¹

Filiz HATAY UÇAR²

Sevda ÇETİNKAYA³

Öz

Bu araştırmanın amacı 2018-2019 eğitim öğretim yılından itibaren 5 yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilen ilkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen kök değerlerin nasıl ve ne düzeyde yer aldığını incelemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması modeli kullanılmıştır. Veriler doküman inceleme tekniği ile toplanmıştır. Ders kitapları, araştırmacı tarafından oluşturulan doküman inceleme formu aracılığıyla eş zamanlı olarak biri araştırmacı olmak üzere iki sınıf öğretmeni ve bir rehber öğretmen tarafından incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda tüm ders kitaplarında en çok yer verilen kök değerlerin sırasıyla sorumluluk (%25,3), dostluk (%15,9), saygı (%15) ve özdenetim (%11,9) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ders kitaplarında en az yer verilen kök değerler ise sırasıyla dürüstlük (%0,4), sabır (%1,9), adalet (%2,6) ve yardımseverlik (%5)'tir. Kök değerler ders kitaplarında en fazla metinler aracılığıyla verilirken en az sorular aracılığıyla verilmiştir. Ayrıca kök değerlerin ders kitaplarında daha çok dolaylı olarak yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgulara dayanarak ders kitapları hazırlanırken kök değerlerden adalet, dürüstlük, sabır ve yardımseverlik değerlerine daha çok yer verilmesi ve kök değerlerin her sınıf seviyesinde tüm ünitelere dağılım göstermesi önerilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Değerler eğitimi, Hayat bilgisi ders kitabı, Kök değerler

Value Education in Primary School Life Science Textbooks

Abstract

The aim of this study is to examine how and at what level the root values determined by the Ministry of National Education are included in the primary, 1st, 2nd, and 3rd grade life science textbooks that are accepted as textbooks for 5 years starting from the 2018-2019 academic year. Case study model, one of the qualitative research methods, was used in the study. Data were collected by document analysis technique. The textbooks were simultaneously examined by two class teachers, one researcher and one guidance teacher, through the document review form created by the researcher. As a result of the research, it was concluded that the root values that were included in all textbooks were responsibility (25.3%), friendship (15.9%), respect (15%) and self-control (11.9%), respectively. Root values that are least included in the textbooks are honesty (0.4%), patience (1.9%), justice (2.6%) and helpfulness (5%), respectively. Root values are given mostly through texts in textbooks and least through questions. In addition, it is concluded that root values are indirectly included in textbooks. Based on the findings, it was suggested that the values of justice, honesty, patience and helpfulness should be given more than the root values and the root values should be distributed to all units at every grade level.

Keywords: Values education, Life science textbook, Root values

¹ Bu çalışma Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan "İlkokul Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Değerler Eğitimi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² MEB, Sınıf Öğretmeni, hatayfiliz@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9089-5543>

³ Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Antakya, Hatay, scetinkaya@mku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3176-1924>

Giriş

Toplumumuzun temel taşlarından biri olan değerlerimize dair farkındalık düzeyimizin azalmasına şahit olduğumuz son günlerde değerler eğitiminin önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Değerlerimiz; bizi biz yapan, yaşamımızı değerli kılan, toplumsal ilişkilerimize yön veren, doğruyu yanlış, iyiyi kötüyü ayırt etmemize yardımcı olan, kültürümüzü bize en iyi şekilde yaşatmaya çalışan vazgeçilmez unsurlardır.

Değer kavramı günümüzde eğitimden sağlığa, hukuktan ticarete hemen her alanda karşımıza çıkmaktadır. Aslında insanı insan yapan özellikler olması açısından günlük hayattaki ilişkilerimizde sürekli bu kavram ile karşılaşmaktayız. Sosyal ortamlarda, komşuluk ilişkilerimizde, alışveriş esnasında, aile içi ilişkilerimizde, kısacası yaşamımızın birçok alanında ilişkilerimizi düzenlememizde etkili olmaktadır.

Toplumsal sorunlar, savaşlar, hırsızlık olayları, cinayetler, madde bağımlılığı gibi hem kişilere hem topluma zarar veren birçok olay günümüzde maalesef sıklıkla yaşanmaktadır. İnsanlar için değerlerden uzak kalmak ahlaksızlık, boşluk, umutsuzluk; inanılacak ve uğruna adanılacak şeylerden eksik kalmak olarak kabul edilir (Dilmaç, 2007: 4). Modern toplumun ahlaki değerler açısından ciddi bir problemle yüz yüze olduğu herkes tarafından kabul edilen bir sorun olarak önümüzde durmaktadır (Arslan ve Yaşar, 2014: 10). Bu sebeplerden dolayı son yıllarda özellikle ilkokullarda değerler eğitimine daha çok önem verilmektedir.

Değerlerin kazanılması öncelikle aile ortamında başlar. Çocuğun değerleri benimsemesi konusundaki temeli aileler oluşturur. Aileden alınan eğitimin ardından temel eğitime başlayan öğrenciler, bu dönemde değerler eğitimi ile çoğunlukla hayat bilgisi dersinde karşılaşır. Hayat bilgisi dersi, yapısı gereği değerler eğitimi ile iç içe ve bütünlüktedir. Hayat bilgisi dersinde küçük yaşlardan itibaren çocuğa içinde bulunduğu toplumsal ve kültürel çevreyi inceleyerek, çevresi ile ilgili sağlam bilgilerle çevreye uyum sağlamasında iyi alışkanlıklar edinmesi ve ihtiyacı olan becerileri öğrenmesi ön plandadır ve çocuğun çevresi bu dersin konularını oluşturduğu için daha anlamlıdır (Binbaşıoğlu, 2003: 36).

Eğitim ve öğretim birbiri ile ilişkili fakat anlamca birbirinden ayrılan kavramlardır. Eğitim çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi,

beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme olarak tanımlanırken, öğretim ise “Belli bir amaca göre gereken şeyleri öğretme işi” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2011). Dolayısıyla değerler eğitimi değerlerin öğretilme sürecini kapsamaktadır. Değerler eğitiminin gerçekleşebilmesi için değerlerin öğretilmesi gereklidir. Değerlerin öğretiminde literatürü incelediğimizde farklı yaklaşımlarla karşılaşmaktayız. Okullarda değer öğretiminin yapılacağı yollar ile ilgili olarak dört yaklaşım geliştirilmiştir (Akbaş, 2004: 96-103):

Değeri Telkin Etmek (Aşılama): Daha çok geleneksel yöntemlerde kullanılan yaklaşımdır. Değerler öğrencilere öğüt verilerek kazandırılmaya çalışılır. Eğer olumlu ifadelerle yeteri kadar nasihat edilirse değer kazanılacağı inancı hâkimdir. Bu yaklaşım daha çok ilkökul çocukları üzerinde etkili olabilir. Çünkü ergenlik döneminde birey daha çok kendini kanıtlamaya çalışmakta ve öğütlere kulak asmayabilmektedir. Telkin yönteminde çoğunlukla tarihsel hikâyeler ve yaşam öyküleri kullanılır.

Değer Açıklamak: Bu yaklaşıma göre öğrencinin değeri kendi başına anlayamayacağı düşüncesiyle öğrenciye yansız biçimde yardımda bulunulması gerekmektedir. Öğretmen öğrenciyi yönlendirmemeli, yorumda bulunmamalı, öğrencinin kendi değerlerini açıklaması için onu yüreklendirmeli, farkına varması için uygun koşullar düzenlemelidir. Simon (1972’den Akt.: Akbaş, 2004: 99); değerleri öğrenciyi zorlamadan yedi aşamada kazandırmayı temel alır:

1. Seçimlerini özgürce yapabilme
2. Mevcut seçeneklerin arasında en uygun olanı seçebilme
3. Her alternatifin olabilecek sonuçlarını düşünerek seçebilme
4. En çok değerli ve önemli bulduğu şeyleri ödüllendirme
5. Kendi isteğiyle seçtiği bir değeri söyleyebilme
6. Özgürce seçtiği değerle uyumlu hareket edebilme
7. Seçtiği değerle uyumlu hareketlerini tekrar edebilme

Değer açıklama yaklaşımının amacı bu yedi basamağı kullanarak öğrencinin değerleri içselleştirmesini sağlamaktır.

Ahlaki Muhakeme: Kohlberg tarafından geliştirilen bu yaklaşımın amacı öğrencilere ahlaki ikilem içeren hikâyeler vererek onların ahlaki yargılarını ortaya çıkarmak, öğrencilerin kendi davranışlarına rehberlik edecek ahlaki ilkeler geliştirmelerine

yardım etmektir. Önemli olan şey öğrencinin ulaştığı sonuç değil o sonuca neden ulaştığıdır.

Değer Analizi: Değer analizi yaklaşımı gerçek ya da yapay bir problemle karşılaşıldığı zaman uygulanır. Bu yaklaşımda öğrenciler örnek olaylarla ahlaki düşünme becerisini kazanırken, bilimsel problem çözme yöntemini sosyal problemlere uygulamayı da öğrenirler. Öğrencilerin değerlerle ilgili soruları anlayabilmeleri için ayırt edici bir analiz ve dikkat geliştirmelerine yardımcı olacak davranışlar sergilenmelidir.

Okullarda değer öğretiminin yapılacağı yollar ile ilgili geliştirilen yaklaşımların yanı sıra son zamanlarda bilinçlendirmek ve farkındalık yaratmak amacıyla geliştirilmiş yeni bir model olan değer okuryazarlığı da değerler eğitimi için yeni bir model oluşturmaktadır.

Değer Okuryazarlığı: “Kişilerarası ilişkilerin altında yatan değerlere ilişkin yüksek bir farkındalık ve duyarlılıkla ilişkilerin kurulmasına izin vererek, bu ilişkilerdeki çatışmaların çözülmesi ve insan onuruna yakışır şekilde muhakeme edilmesi ve okuryazarlığı tamamlama kapasitesi için dikkate değer bir potansiyele sahiptir.” (Ergen, 2019: 45)

Hayat bilgisi dersi adından da anlaşılacağı üzere öğrencilere hayatı öğretmeye yani onları hayata hazırlayan bir derstir. Değerlerin en yoğun şekilde öğrencilere aktarılmaya çalışıldığı derslerden biridir. Hayat bilgisi, bireyin yaşamı boyunca karşılaşılabileceği çeşitli problemlere karşı en uygun çözüm yolunu ortaya koyabilmesi amacıyla onu hayata hazırlar, hayatın içinde karşılaştığı olaylardan nasıl bir ders alması gerektiğini, sosyal insan ve yurttaş olarak görev ve sorumluluklarını öğretir (Akınoğlu, 2002: 2). Kaymakçı (2016: 368) hayat bilgisi dersini “İlkokul 1-3. sınıflarda mihver ders olarak okutulan, çocuğu yaşamsal bilgi, beceri ve değerlerle donatarak iyi bir birey ve iyi vatandaşlar olarak yetiştirmeyi amaç edinen, çocuğu merkeze alarak içeriğini toplu öğretim anlayışıyla sosyal bilimler ve doğa bilimlerinden oluşturan bir ilkököl dersidir.” şeklinde tanımlamıştır.

Değerler eğitiminde hayat bilgisi dersinin önemini, yapılan birçok çalışmada görebiliyoruz (Aktepe ve Yalçınkaya, 2016; Güzel Candan ve Ergen, 2014; Kale, 2015; Özen, Güleriyüz ve Özen, 2012; Özkan, 2017; Uzunkol ve Yel, 2016; Yaşaroğlu, 2013). Hayat bilgisi dersi doğal, toplumsal, sanatsal, çağdaş düşünce ve değerlerin bileşkesinden oluşması (Sönmez, 1998: 8) sebebi ile yaşamın tüm alanlarına yönelik özellikleri

yansıtabilecek niteliktedir ve bu sebeple yaşamda yer alan her şeyi içerebilir (Akınoğlu, 2002: 8).

Değerler eğitimi hayat bilgisi dersinden ayrı düşünülemeyen ve eşgüdümlü olarak devam etmesi gereken bir eğitimidir. Dolayısıyla değerlerin hayat bilgisi dersinde kullanılan kitaplarda hangi şekillerde ve ne sıklıkta geçtiği önemli ve araştırmaya değerdir.

Alanyazın incelendiğinde hayat bilgisi dersi ile değerler eğitimine ilişkin yapılan çalışmalar (Bayırlı, 2018; Çetinkaya ve Metin, 2018; Demir, 2018; Gözel, 2018; Güzel, 2013; Kale, 2015; Özkan, 2017; Şara, Keyvanoğlu ve Tuna, 2017; Yaşaroğlu, 2013) olduğu görülmektedir. Bununla birlikte söz konusu çalışmalarda hayat bilgisi ders kitaplarında kök değerlerin ne şekilde yer aldığı ile ilgili bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmada hayat bilgisi ders kitaplarında değerlerin soru, görsel ya da metin yoluyla ve dolaylı ya da doğrudan yer alma durumları incelenmiştir.

Toplumlarda bireyleri iyiye ve güzele yönlendiren değerlerimizin özellikle küçük yaşlardan itibaren çocuklara anlatılması, aktarılması, kazandırılması gerekmektedir. Elbette ki bu bir anda gerçekleşebilecek bir durum değildir. Değerlerimizin karakterimize etki etmesi süreç içerisinde gerçekleşir. Bu süreçte de aileler, sosyal çevre, sosyal medya, okullar, öğretmenler ve öğretim programları belirleyici durumdadır. Öğretim programları içerisinde yer alan değerlerimizin ders kitaplarında yeteri kadar yer alıp almadığı düşüncesi bizi bu konuda araştırmaya sevk etmektedir. Öğretim sürecinde öğrencilerin her an ulaşabileceği en önemli materyallerden biri olan ders kitapları içerisinde değerlerin incelenmesi bu açıdan önem arz etmektedir. Hayat bilgisi gibi öğrencileri hayata hazırlayan ve değerler eğitiminin ayrılmaz bir parçası olan derslere ait 2018-2019 eğitim öğretim yılında kullanılmak üzere hazırlanan ders kitaplarında değerlerin nasıl ve ne düzeyde yer aldığını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın literatüre yapacağı katkının önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada 2018-2019 eğitim öğretim yılından itibaren 5 yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilen ilkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2017 yılında belirlenen (MEB, 2017: 8) kök değerlerin nasıl ve ne düzeyde yer aldığını incelemek amaçlanmaktadır.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması modeli kullanılmıştır. Bu araştırmanın dokümanlarını Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 2018-2019 eğitim öğretim yılından itibaren 5 yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilen ilkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitapları oluşturmaktadır. Araştırmanın dokümanını oluşturan ders kitaplarının yazar ve yayınevi bilgileri tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada incelenen ders kitapları

Kitabın Adı	Kitabın Yayınevi	Kitabın Yazarları
İlkokul Hayat Bilgisi 1. Sınıf Ders Kitabı	Kök-e Yayıncılık	Ejder DEMİR
İlkokul Hayat Bilgisi 2. Sınıf Ders Kitabı	SDR İpekyolu Yayıncılık	Çiğdem KUŞKAYA
İlkokul Hayat Bilgisi 3. Sınıf Ders Kitabı	Evrensel İletişim Yayınları	Esra ÖZCAN

Ders kitapları incelenirken metin öncesi ve sonrası sorular, metinler ve metinler içerisinde yer alan görseller incelenmiş, diğer bölümler dikkate alınmamıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmada ilkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitapları içerisinde, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programı içerisinde yer alan 10 kök değer incelenmiştir. Ders kitapları incelenirken sorular, metinler ve görseller, kök değerler dikkate alınarak doğrudan ya da dolaylı olarak yer verilme durumuna göre incelenmiştir. Ders kitaplarında görsellerin birden fazla değeri içermesi nedeniyle bir görsel birden fazla değer kategorisinde ele alınmıştır. Kök değerlerin doğrudan yer verilme durumu 2017 yılında Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından yayımlanan “Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine...” başlıklı basın açıklamasında yer alan değerler ve değerlerle ilgili bazı tutum ve davranışlarda geçen ifadelerin soru, görsel ya da metinlerde geçip geçmemesi ile belirlenmiştir. Dolaylı verilme durumu ise bu ifadelerin soru, metin ya da görsellerde geçmeyip hissettirilme durumuna göre belirlenmiştir.

Ders kitapları içerisinde yer alan değerler eş zamanlı olarak bir tanesi araştırmacı olmak üzere iki sınıf öğretmeni ve bir rehber öğretmen tarafından incelenmiştir. Öğretmenlerin üçü de görev yaptıkları okullarda değerler eğitimi okul yürütme kurulu komisyon üyeleridir. Araştırmacı tarafından oluşturulan doküman inceleme formu ile birbirinden bağımsız olarak veriler toplanmış, daha sonra bu veriler karşılaştırılıp farklı

işaretlemeler üzerinde fikir birliğine varılarak nihai tablo oluşturulmuş ve uzman görüşüne sunulmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan verilerin analiz sürecinde betimsel analiz yaklaşımı uygulanmıştır. Ders kitapları içerisinde geçen kök değerler sınıf düzeyleri dikkate alınarak ünite bazında tablolara dönüştürülmüştür. Ünitelerde geçen soru, metin ve görseller ayrı ayrı ele alınarak değerlerin doğrudan ya da dolaylı verilme durumları da tabloda yer almıştır. İncelemeler sonrasında elde edilen sayısal veriler Excel programında hesaplanarak frekans ve yüzde değerleriyle ders kitaplarında kök değerlere ne şekilde ve hangi sıklıkta yer verildiği belirlenmiştir.

Bulgular

İlkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarındaki sorular, metinler ve görsellerdeki kök değerlerin genel frekansları ve yüzdelik oranları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: İlkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında yer alan kök değerlerin frekans ve yüzde oranları

Kök değerler	Soru (f)	Metin (f)	Görsel (f)	Toplam	
				(f)	(%)
Adalet	5	24	2	31	2,6
Dostluk	18	99	69	186	15,9
Dürüstlük	2	2	1	5	0,4
Öz denetim	18	75	47	140	11,9
Sabır	0	20	2	22	1,9
Saygı	31	92	53	176	15
Sevgi	7	56	59	122	10,4
Sorumluluk	62	165	70	297	25,3
Vatanseverlik	20	77	38	135	11,5
Yardıms severlik	7	30	22	59	5
Toplam	170	640	363	1173	100

Tablo 2’de ilkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında genel olarak en çok yer alan değer sorumluluk değeri olduğu görülmüştür. Sorumluluk değerine tüm ders kitaplarında toplamda 297 defa ve %25,3 oranında yer verilmiştir. Sorumluluk değerinden

sonra en çok yer verilen kök değerler sırasıyla 186 defa ve %15,9 oranında dostluk değeri, 176 defa ve %15 oranında saygı değeri, 140 defa ve %11,9 oranında özdenetim kök değerleridir. Tüm ders kitaplarında genel olarak en az yer verilen değer ise dürüstlük değeridir. Dürüstlük değerine tüm ders kitaplarında 5 defa ve %0,4 oranında yer verilmiştir. Dürüstlük değerinden sonra en az yer verilen kök değerler sırasıyla sabır, adalet ve yardımseverlik kök değerleridir. Sabır değerine genel olarak 22 defa ve %1,9 oranında, adalet değerine 31 defa ve %2,6 oranında yer verilirken yardımseverlik değerine 59 defa ve %5 oranında yer verilmiştir.

İlkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarındaki sorularda ve metinlerde en çok yer verilen değer sorumluluk iken görsellerde en çok yer verilen değer dostluktur. Sorumluluk değerine sorularda 62 defa metinlerde ise 165 defa yer verilmiştir. Sorumluluk değerinden sonra sorularda en çok yer verilen kök değerler sırasıyla saygı (f=31) ve vatanseverlik (f=20) kök değerleridir. Metinlerde sorumluluk değerinden sonra en çok yer verilen kök değerler sırasıyla dostluk (f=99) ve saygı (f=92) kök değerleridir. Görsellerde sorumluluk değerine 70 defa yer verilirken sorumluluk değerinden sonra en çok yer verilen kök değerler sırasıyla dostluk (f=69) ve sevgi (f=59) kök değerleridir.

İlkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarındaki sorularda sabır değerine hiç yer verilmemiştir. Sorularda sabır değerinden sonra en az yer verilen kök değerler sırasıyla dürüstlük (f=2) ve adalet (f=5) kök değerleridir. Metinlerde en az yer verilen değer dürüstlük değeridir. Dürüstlük değerine metinlerde 2 defa yer verilirken dürüstlük değerinden sonra en az yer verilen kök değerler sırasıyla sabır (f=20) ve adalet (f=24) kök değerleridir. Görsellerde 1 defa yer alan dürüstlük değeri en az verilen değerdir. Sabır ve adalet değerine ise görsellerde 2 defa yer verilmiştir.

Kök değerlerin doğrudan veya dolaylı verilme durumuna ilişkin frekanslar ve yüzdelik oranlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: İlkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında kök değerlerin doğrudan ya da dolaylı yer verilme sıklığı ve yüzdelik oranları

Kök değerler	Doğrudan		Dolaylı	
	(f)	(%)	(f)	(%)
Adalet	16	4	15	1,9
Dostluk	82	20,6	104	13,4
Dürüstlük	5	1,3	0	0,0
Öz denetim	80	20,1	60	7,8
Sabır	0	0,0	22	2,8

Saygı	49	12,3	127	16,4
Sevgi	33	8,3	89	11,5
Sorumluluk	68	17	229	29,6
Vatanseverlik	44	11	91	11,8
Yardımseverlik	22	5,5	37	4,8
Toplam	399	100,0	774	100,0

İlkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında doğrudan en çok yer alan değer dostluk değeridir. Ders kitaplarında dostluk değerine 82 defa ve %20,6 oranında yer verilmiştir. Dostluk değerinden sonra en çok yer verilen kök değerler sırasıyla öz denetim, sorumluluk ve saygı kök değerleridir. Özdenetim değerine 80 defa ve %20,1 oranında, sorumluluk değerine 68 defa ve %17 oranında, saygı değerine ise 49 defa ve %12,3 oranında yer verilmiştir. Ders kitaplarında doğrudan sabır değerine hiç yer verilmezken sabır değerinden sonra sırasıyla en az yer verilen kök değerler 5 defa ve %1,3 oranında yer verilen dürüstlük değeri, 16 defa ve %4 oranında yer verilen adalet değeri ve 22 defa %5,5 oranında verilen yardımseverlik değeridir.

İlkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında dolaylı olarak en çok yer verilen değer sorumluluk değeridir. Sorumluluk değerine dolaylı olarak 229 defa ve %29,6 oranında yer verilmiştir. Sorumluluk değerinden sonra sırasıyla en çok yer verilen kök değerler saygı, dostluk ve vatanseverliktir. Saygı değerine 127 defa ve %16,4 oranında, dostluk değerine 104 defa ve %13,4 oranında, vatanseverlik değerine ise 91 defa ve %11,8 oranında yer verilmiştir. Ders kitaplarında dolaylı olarak dürüstlük değerine hiç yer verilmemiştir. Dürüstlük değerinden sonra dolaylı olarak en az yer verilen kök değerler adalet, sabır ve yardımseverlik kök değerleridir. Adalet değerine 15 defa ve %1,9 oranında, sabır değerine 22 defa ve %2,8 oranında, yardımseverlik değerine ise 37 defa ve %4,8 oranında yer verilmiştir.

Kök değerlerin ders kitaplarında yer alması ile ilgili örnekler şu şekildedir:

İlkokul 1. sınıf HBDK’de adalet değeri ile ilgili “*Her oyunun kuralları vardır. Oyun oynarken kurallara uymalıyız. Arkadaşlarımıza zarar verecek davranışlardan kaçınmalıyız. Arkadaşlarımız arasında ayırım yapmamalıyız, adil davranmalıyız. Kazanan arkadaşlarımızı kutlamalıyız.*” (s.45) ifadesi yer almaktadır. Metinde oyunlarda ayırım yapılmaması, adil olunması gerektiği ifade edilmektedir. Burada adalet değerine doğrudan yer verildiği görülmektedir.

Görsel 1. İlkokul 2. sınıf HBDK’de adalet değeri ile ilgili görsel

Görsel 1 (s.42)’de öğrenciler arasında geçen diyalogda oyun oynarken eşit davranmanın gerekliliği üzerinde durulmuştur. Eşit davranma adalet değeri ile ilgili tutum ve davranışlar arasında yer almaktadır.

İlkokul 2. sınıf HBDK’de yer alan “*Sınıf kurallarını birlikte belirlemenin önemi nedir?*” (s.22) soru ifadesinde sınıf kurallarını birlikte belirlemenin demokratik dolayısıyla adaletli bir yaklaşım olduğu öğrencilere hissettirilmeye çalışıldığı söylenebilir.

İlkokul 1. sınıf HBDK’de yer alan “*Ülkemize göç etmiş olan bu insanlara yardımcı olmak için neler yapabiliriz? Yazarak anlatalım.*”(s.154) soru ifadesinde başka ülkelerden gelen insanlara yardım etmek için öğrencileri düşünmeye sevk ederek yardımlaşmanın önemi üzerinde durulmaktadır. Dostluk değeri ile ilgili olan tutum ve davranışlar arasında yardımlaşma yer almaktadır.

Görsel 2. İlkokul 3. sınıf HBDK’de dostluk değeri ile ilgili görsel

Görsel 2 (s.173)'de ihtiyacı olan diğer çocuklar için yardım projesi yaparak kitap, kıyafet, kırtasiye gibi eşyaları hazırlayan öğrenciler görülmektedir. Yardım faaliyetleri yapmak öğrencilerde yardımlaşma davranışını kazandırır ve dolayısıyla dostluk değeri ile yakından ilgilidir.

İlkokul 3. sınıf HBDK'de yer alan "Okulunuzda, sınıfınızda veya mahallenizdeki arkadaşlarınız arasında sizi rahatsız edenler olabilir. Bu kişiler sizi korkutarak istediklerini yaptırmaya çalışırlar. Böyle bir durumda sessiz kalmamalısınız. Aile büyüklerinize ve öğretmeninize durumu anlatmalısınız. Onlar sizi dinleyerek size yardımcı olacaklardır."(s.134) ifadelerinde öğrencilere onları korkutarak istediklerini yaptırmak isteyen kişiler karşısında korkmayarak ve kendine güvenerek büyüklerine anlatmaları gerektiği ifade edilmektedir. Özgüven sahibi olma, öz denetim değeri ile ilgili tutum ve davranışlar arasında yer alır.

"Otobüs, dolmuş gibi toplu taşıma araçlarına binmek için durakta sıraya girerek beklemeliyiz. Araçların ön kapısından sıra ile binmeliyiz ve arka kapısından inmeliyiz. İnmek için taşıtın tam olarak durduğundan emin olmalıyız. Araç içinde yüksek sesle konuşarak sürücüyü ve yolcuları rahatsız etmemeliyiz. Taşıt pencerelerinden elimizi, kolumuzu uzatmamalıyız. Taşıtları temiz kullanmalıyız."(s.127). İlkokul 2. sınıf HBDK'deki metinde geçen bu paragrafta toplu taşıma araçlarına binmek için sıraya girerek beklenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Sabır ile ilgili tutum ve davranışlar arasında beklemeyi bilme ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla sıraya girme, bekleme davranışları sabır değeri ile ilgilidir.

Görsel 3. İlkokul 1. sınıf HBDK'de saygı değeri ile ilgili görsel

Görsel 3(s.69)'e baktığımızda aile büyüklerinden isteklerini saygılı ve nazik bir şekilde ifade eden çocuklar görülmektedir. Öğrenciler görsel aracılığıyla aile büyüklerine karşı saygılı davranması gerektiğini fark eder.

“Çevremizdeki hayvanları sevmeliyiz. Sokakta yaşayan kedi, köpek ve kuş gibi hayvanların beslenmesine yardımcı olmalıyız. Hayvanlara zarar vermemeliyiz, onlara zarar verenleri uymalıyız.”(s.192). İlkokul 2. sınıf HBDK'deki metinde geçen bu ifadelerde hayvan sevgisi öğrencilere kazandırılmaya çalışılmıştır. Hayvanları sevme ve sokak hayvanlarına yardım etme davranışı merhametli olma ile ilgilidir. Dolayısıyla metinde geçen bu ifadelerde sevgi değeri vurgulanmaktadır.

İlkokul 1. sınıf HBDK'deki “Çevremizdeki bitki ve hayvanları korumak için neler yapabiliriz?”(s.178) soru ifadesinde öğrencilerin çevredeki bitki ve hayvanları koruması ile yapabilecekleri üzerinde düşünmeleri istenmektedir. Sorumluluk değeri ile ilgili tutum ve davranışlarda kişinin kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma ifadesi yer almaktadır. Soru ifadesi de kişinin çevresine karşı sorumlulukları ile ilgilidir.

Görsel 4. İlkokul 2. sınıf HBDK'de sorumluluk değeri ile ilgili görsel

Görsel 4(s.76)'te odasını toplayarak sofrayı hazırlayabileceğini ifade eden çocuk ve ona teşekkür eden annesi resmedilmiştir. Görselin hemen altında şu ifadeye yer verilmiştir. “Evimizdeki sorumluluklarımızı yerine getirerek aile bireylerimize yardımcı olmalıyız.”. Görselde de altında yazan ifade de öğrencilerin evdeki sorumlulukları ifade ederek sorumluluk değeri vurgulanmaktadır.

“Ülkemizin adı Türkiye'dir. Ankara, ülkemizin başkentidir. Bayrağımızın rengi kırmızıdır. Bayrağımızın ortasında beyaz hilal ve yıldız vardır. İstiklâl Marşı, ülkemizin millî marşıdır. Türkiye bizim vatanımızdır. Vatanımızı sever ve koruruz.” (s.151). İlkokul

1. sınıf HBDK'deki metinde geçen bu ifadelerde Ülkemiz hakkında bilgi verilerek vatanımızı sevip koruduğumuzdan bahsedilmektedir. Vatani sevip koruma ifadeleri ile vatanseverlik değeri vurgulanmaktadır.

İlkokul 3. sınıf HBDK'de yer alan“Çevrenizde tarihî eser var mı? Varsa ne olduğunu söyleyiniz.”(s.158). soru ifadesinde vatanseverlik ile ilgili tutum ve davranışlar arasında yer alan tarihsel mirasa duyarlı olma ifadesi öğrencilerin çevrelerindeki tarihi eserlerin farkında olması ile ilgilidir. Bu nedenler soruda vatanseverlik değeri hissettirilmektedir.

“Adım Emma. Antalya’da yaşıyorum. Ailem, Almanya’dan Türkiye’ye göç etmiş. Türkiye’nin doğal güzelliği ve Türk milletinin misafirperverliği annemin ve babamın çok hoşuna gitmiş. Bu nedenle Türkiye’ye göç etmişler. Türkiye artık benim de vatanım. Arkadaşlarımdan Türkçe öğreniyorum. Ben de onlara Almanca öğretiyorum.”(s.153). İlkokul 1. sınıf HBDK'deki metinde geçen bu cümlelerde Emma'nın ailesinin Almanya'dan Türkiye'ye göç etme nedenlerinden birinin Türk milletinin misafirperverliği olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca Emma arkadaşlarının ona Türkçe öğrenme ve onun da arkadaşlarına Almanca öğretme konusunda yardımcı olduğunu dile getirmiştir. Yardımseverlik ile ilgili tutum ve davranışlar arasında misafirperver olma ifadesi yer almaktadır. Metinde de bu durum dile getirilerek yardımseverlik değeri öğrencilere hissettirilmiştir. Ayrıca Emma ve arkadaşlarının dil öğrenme-öğretme durumları da yardımseverlik değerine örnek olarak gösterilebilir.

Görsel 5. İlkokul 1. sınıf HBDK'de yardımseverlik değeri ile ilgili görsel

Görsel 5(s.33)'e baktığımızda yere düşerek dizi kanayan bir öğrenci ve ona yardımcı olmaya çalışan başka bir öğrenci resmedilmektedir. Görselde yardımseverlik değeri doğrudan yansıtılmaktadır.

İlkokul 3. sınıf HBDK'de yer alan “Okulunuzda yapılan yardım faaliyetlerine katıldığınız zaman neler hissediyorsunuz? Açıklayınız.”(s.32) soru ifadesinde öğrencilere yardım faaliyetlerine katıldıkları zaman hissettikleri sorulmaktadır. Öğrencilerin yardım faaliyetleri sonrası hissettikleri olumlu duyguların farkında olmaları onlara yardımseverlik değerini kazandırmada etkili olacaktır.

Tartışma ve Sonuç

İlkokul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında kök değerlerin incelenmesi sonucunda tüm ders kitaplarında en çok yer verilen değer sorumluluk değeri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sorumluluk değerine tüm ders kitaplarında doğrudan ve dolaylı olarak toplamda 297 defa yer verilmiştir. Sorumluluk değerinden sonra en sık yer verilen değer ise dostluk değeridir. Dostluk değerine tüm ders kitaplarında 186 defa yer verilmiştir. Sorumluluk ve dostluk değerlerinden sonra sırasıyla saygı, özdenetim, vatanseverlik, sevgi, yardımseverlik, adalet, sabır, dürüstlüktür. Çetinkaya ve Metin (2018), Güzel (2013), Yaşaroğlu (2013)'nun araştırmalarında inceledikleri ders kitaplarında en çok yer verilen değerlerden birinin sorumluluk değeri olması bu araştırmanın sonucunu desteklemektedir. Özkan (2017) ise araştırmasında incelediği ders kitaplarında en çok yer verilen değer sevgi değeri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar araştırmamızın sonucu ile farklılık göstermektedir. Bu farklılığın sebebi değerlerin doğrudan ve dolaylı yer verilme durumunun göz önünde bulundurulması ve farklı değerler göz önünde bulundurulması ders kitaplarının incelenmesi yapılması olabilir.

Özellikle ilkokul dönemindeki öğrencilerin sorumluluklarını bilmesi gelecekte kendine ve çevresine karşı daha duyarlı davranmasını sağlamaya yardımcı olacaktır. Günümüzde bazı velilerin çocuklarına sorumluluk yüklemekten kaçındıklarını ve onların sorumluluğunu kendilerinin üstlendiğini görmekteyiz. Bu durum çocuğun gelecek yaşamında olumsuz sonuçlar doğurabilir. Sorumluluk değerinin ders kitaplarında yoğun olarak yer verilmesi çocuğun sorumluluğunu bilmesine ve sorumluluk almasına katkıda bulunur.

Araştırmada incelenen ders kitaplarında en az yer verilen değerlerin sırasıyla dürüstlük, sabır ve adalet olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çetinkaya ve Metin (2018), Özkan (2017), Şara, Keyvanoğlu ve Tuna (2017)'nin araştırmalarında inceledikleri ders kitaplarında en az yer verilen değerler arasında dürüstlük, sabır ya da adalet bulunmaktadır. Bu sonuçlar araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Güzel (2013) ve Yaşaroğlu(2013)'nin araştırmalarında inceledikleri ders kitaplarında en az yer verilen değerlerde farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu farklılığın sebebi farklı değerler göz önünde bulundurularak ders kitaplarının incelenmesi olabilir. İnceledikleri ders kitaplarında Güzel (2013) misafirperverlik ve barış değerlerini; Yaşaroğlu ise barış, şiddetsiz hayat ve ahlak değerlerinin en az rastlanılan değerler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu değerler kök değerler arasında yer almadığından bu araştırmada ders kitaplarında incelenmemiştir.

Araştırma sonucunda en az rastlanılan değer olan dürüstlük değerinin tüm ders kitaplarında yalnızca 5 defa yer aldığı görülmektedir. Dürüstlük değerinin tüm ders kitaplarında diğer değerlere göre yer verilme oranı ise %0,4'dır. Değerlerin ders kitaplarında sıklıkla yer verilmesi öğrencinin o değeri kazanmasını olumlu yönde etkiler. Dolayısıyla bu oranın dürüstlük değerini öğrencilere kazandırma amacına ulaşmada yetersiz olduğu düşünülebilir.

Araştırma sonucunda ilkökul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında kök değerlere metinlerde 640, görsellerde 363 ve sorularda 170 defa yer verilmiştir. Dolayısıyla kök değerlerin ders kitaplarında en çok metinler yoluyla yer aldığı görülmektedir. İlkokul seviyesindeki öğrenciler için görseller ve üzerinde düşünmelerini sağlayan sorular öğrencilerin değerleri kazanmalarında daha etkili olabilir.

Araştırmada elde edilen bir diğer sonuç kök değerlerin ilkökul 1, 2, 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarında doğrudan ya da dolaylı olarak yer alması durumudur. Araştırmada kök değerlerin tüm ders kitaplarında 399 defa doğrudan ve 774 defa dolaylı yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. İlkokul öğrencilerinin yaşı ve gelişim durumları göz önünde bulundurulduğunda kök değerlerin ders kitabında doğrudan yer alması öğrencilerin değerleri kazanmalarını olumlu yönde etkileyebilir. Ders kitaplarında kök değerlerin çoğunlukla dolaylı olarak yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla ders kitaplarının bu yönde eksiklik gösterdiği söylenebilir.

Öneriler

Ders kitapları hazırlanırken kök değerlerden adalet, dürüstlük, sabır ve yardımseverlik değerlerine daha çok yer verilmesi mevcut ders kitaplarındaki eksikliği kapatması açısından daha iyi olabilir.

Ders kitapları hazırlanırken kök değerlerin ders kitaplarında çoğunlukla doğrudan yer alması ilkök seviyesindeki öğrencilerin değerleri kazanmalarında daha etkili olabilir.

Ders kitapları hazırlanırken kök değerlerin ders kitaplarında görseller ve sorular yoluyla daha çok yer alması ilkök seviyesindeki öğrencilerin değerleri kazanmalarına olumlu etki edebilir.

Öğretmenlerin eğitim öğretim yılı başında ders kitaplarını inceleyerek kök değerler ile ilgili eksiklikler ile ilgili önlem alması öğrencilerin değerleri eksiksiz kazanmalarına yardımcı olabilir.

Kök değerlerin diğer ders kitaplarında yer alma durumu ile ilgili benzer çalışmalar yapılarak varsa eksikliklerin tespit edilmesi alana katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Akbaş, O. (2004). *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim 2. kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi.
- Akınoğlu, O. (2002). Hayat bilgisi öğretimi. Cemil Öztürk ve Dursun Dilek (Ed.), *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* (s.1-14). Pegem A.
- Aktepe, V. & Yalçınkaya, E. (2016). Hayat bilgisi dersinde değer eğitimi ve uygulama örnekleri. Selma Güven ve Selahattin Kaymakçı (Ed.), *Hayat bilgisi öğretimi* (s.134-179). Pegem A.
- Arslan, Z. Ş. & Yaşar, F. T. (2014). Yükselen “değer” kavramı üzerine eleştirel bir yaklaşım. Y. Sinan ZAVALSIZ (Ed.), *Değerler eğitimi* (s.7-13), Ensar Neşriyat.
- Bayırlı, H. (2018). *Hayat bilgisi dersi bağlamında değerler eğitimi: Aile birliğine önem verme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi
- Binbaşıoğlu, C. (2003). *Hayat bilgisi öğretimi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Çetinkaya, S. & Metin, U. (2018, 3-5 Ekim). Değerler eğitimi açısından 2017-2018 eğitim öğretim döneminde kullanılan 2. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının incelenmesi. Halil Adıyaman (Ed.), *III. Uluslararası Türk coğrafyası sosyal bilimler araştırmaları kongresi bildiriler kitabı* (ss. 318-328). Academia Yayınları,
- Demir, F. (2018). *Değer öğretimi yaklaşımlarına göre hayat bilgisi dersinde değerler eğitimi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi.
- Dilmaç, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınılanması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi.
- Ergen, G. (2019). Value literacy – A new model for education of character and values. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*. 14(2), 45-75.
- Gözel, Ü. (2018). *Hayat bilgisi dersi öğretim programının değerler eğitimi açısından öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.

- Güzel Candan, D. & Ergen, G. (2014). 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 134-161.
- Güzel, D. (2013). *3. Sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale 18 Mart Üniversitesi.
- Kale, M. (2015). *Hayat bilgisi kitaplarında yer alan değerlerin içerik analizi (1948-2012)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.
- Kaymakçı, S. (2016). Hayat bilgisinde değerler eğitimi. Refik Turan ve Kadir Ulusoy (Ed.), *Farklı yönleriyle değerler eğitimi (2. baskı, ss.367-388)*. Pegem Akademi.
- Lickona, T. (1991). *Educating for character:How our schools can teach respect and responsibility*. Bantam Books.
- MEB (2019, Ocak 18). *Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine*. Müfredat. https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf
- Özen, Y., Güleriyüz, K. & Özen, H. B. (2012). İlköğretim 1-3. sınıf hayat bilgisi, 4-5 sosyal bilgiler dersindeki değerler ve değerler eğitiminin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 277-286.
- Özkan, Z. S. (2017). *Hayat bilgisi ders kitaplarındaki metin ve görsellerin değerler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ordu Üniversitesi.
- Sönmez, V. (1998). *Hayat bilgisi öğretimi ve öğretmen kılavuzu*. Anı Yayınları.
- Şara, P., Keyvanoğlu, A. A. & Tuna, M. (2017). 2009 ve 2015 yıllarında yayımlanan hayat bilgisi programındaki ortak değerlerin 1. sınıf ders kitaplarına yansması. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(10), 126-143.
- TDK (2011). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu.
- Uzunkol, E. & Yel, S. (2016). Hayat bilgisi dersinde uygulanan değer eğitimi programının özsaygı, sosyal problem çözme becerisi ve empati üzerine etkisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*. 41(183), 267-292.
- Yaşaroğlu, C. (2013). Hayat bilgisi dersi kazanımlarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. - *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 8(7), 849-858.